

פתרון הבחינה בהיסטוריה א' **תוכנית חדשה**, 1 יח"ל, מועד קיץ 2010

שאלון: 22115

מוגש על-ידי: נעמי בלנק, רענן נוימרק, שמעון ביטון, דורון קורקוס,

יעקב סרוסי, אמנון הורטיק

מורים להיסטוריה ברשת בתי הספר של יואל גבע

התשובות הן בנקודות בלבד, על הנבחן לפרט את הדברים

פרק ראשון – קטעי מקור

על הנבחן היה לענות על אחת מהשאלות 1-2

שאלה מספר 1- התנועה הציונית (1897-1914)

סעיף א'

תוכנית באזל, שהתקבלה בקונגרס הראשון, הגדירה את מטרתה של התנועה ציונית: "הציונות שואפת להקים לעם ישראל בית מולדת בא"י, מובטח לפי משפט הכללי".

האמצעים להגשמת התכנית:

- "פיתוח תכליתי של ארץ ישראל על-ידי יישובה ביהודים עובדי אדמה, בעלי מלאכה ועוסקים במשלחי יד". עלייה לא"י ותמיכה בעולים ביישובים החקלאיים ובערים.
- "ארגון היהדות כולה וליכודה ע"י מפעלים ועולים, מקומיים וכלכליים, בהתאם לחוקי כל ארץ וארץ".
- הגברת הרגש הלאומי היהודי והפצת הרעיון הציוני בקרב היהודים.
- פעולות להשגת צ'רטר מממשלות בעולם.

תכנית העבודה של הקונגרס הציוני השמיני, כפי שהיא מוצגת בקטע, תואמת את תוכנית באזל בכך שהיא נשענת על דיפלומטיה והכוונה היא לפעולות לשם קבלת הסכמות של ממשלות למתן צ'רטר. הכנת העם- ארגון היהדות והגברת הרגש הלאומי היהודי והכנת הארץ- פיתוח תכליתי של ארץ ישראל.

הקונגרס השמיני שאף למיזוג של שלושת הזרמים: הזרם המדיני, ששאף להשיג צ'רטר החוקי, הזרם הרוחני, ששאף להכשיר ולהכין את העם לעלייה לא"י באמצעות טיפוח החינוך הלאומי, והזרם המעשי, שכבר התחיל לעלות לא"י ועסק ביישובה באמצעות יהודים עובדי אדמה.

סעיף ב'

הפעולות שיזמה התנועה הציונית במסגרת "עבודת ההווה" היתה בשני תחומים :
תחום כלכלי- עזרה לנזקקים (סעד, צדקה, עזרה הדדית) לאותם יהודים שנפגעו מהאנטישמיות במזרח אירופה.

תחום החינוך- "הקמת החדרים המתוקנים".

התנועה הציונית החליטה על הפעולות הללו, מכיוון שהייתה מעוניינת לחזק את התודעה הציונית בקרב יהודי הגולה. לתת מענה לחלל שהשאיר מותו של הרצל (1904) ובעקבות המשבר שבא בעקבות פרשת אוגנדה (1903). הרצון למנוע נטישה של ציונים לכיוון "הבונד", ובכלל התרחקות מהמפעל הציוני.

שאלה מספר 2- הלאומיות

סעיף א'

הגורמים לצמיחת הלאומיות באירופה במאה ה-19 המוזכרים בקטע הם :

- המהפכה הצרפתית וכיבושי נפוליאון.
- תהליך החילון וירידה בכוחה של הכנסייה.
- תהליך המודרניזציה (השפעת המהפכה התעשייתית).

שלושת הגורמים סייעו באופן הבא לצמיחת התנועות הלאומיות :

- נפוליאון הביא את רעיונות הלאומיות לעמים שאותם הוא כבש, כלומר רעיונות של ליברליזם ודמוקרטיה, שלטון העם, אך לא קיים את הבטחותיו ולא שיתף את העמים בשלטון. ולכן הרעיונות שאותם הביא פעלו נגדו. בחיפושם של העמים האחרים אחר זהותם הלאומית.
- הדת, שהייתה לאורך שנים גורם מלכד ומקור להזדהות, נחלשה. התחולל תהליך של חילון והתרחקות, ומכאן נוצר תהליך של חיפוש אחר מקור להזדהות קולקטיבית חדשה, כדמות התנועה הלאומית.
- אמצעי התקשורת (מהפכת הדפוס) הביאו לכל בית את הרעיונות הלאומיים, שתרמו לעידוד ופיתוח תודעה לאומית וקרקע לקליטת הבשורה של האחדות הלאומית.

סעיף ב'

גורם אחד שעייב את המאבק של התנועה הלאומית באיטליה, היה ההתנגדות של מדינת האפיפיור לאיחוד. האפיפיור התנגד לאיחודה של איטליה מדני טעמים : האחד, האפיפיור חשש לאבד את ריבונותו ברומא ובמרכז איטליה. השני, הוא התנגד לתנועה הלאומית באיטליה, משום שהתנועות הלאומיות היו חילוניות ונקטו בקו אנטי דתי ואנטי כנסייתי. בתהליך האיחוד לא ניתן היה להשתמש בכוח צבאי, מחשש להתקפת נגד של מדינות קתוליות אחרות.

גורם אחד שערכב את המאבק של התנועה הלאומית ביוון, היה היתרון שהיה לעותמאנים במספר הלוחמים ובנשק. בנוסף, בעובדה שהכנסייה ביוון גינתה את המורדים והכריזה, כי הם בוגדים אתאיסטים.

פרק שני

על הנבחן היה לענות על אחת מהשאלות 3-4

שאלה מספר 3- פעילות הציונים בארץ ישראל עד מלחמת העולם הראשונה סעיף א'

שני האזורים שבהם הוקמו נקודות יישוב חדשות בא"י עד מלחמת העולם הראשונה:

- איזור השפלה - כגון המושבה ראשון לציון.
- איזור הגליל התחתון - כגון "הקבוצה הקטנה" דגניה.

המאפיינים של שתי צורות התיישבות חדשות שהוקמו בתקופה זו:

המושבה - צורת התיישבות חדשה שהוקמה בעלייה הראשונה. הקמת המושבה התבססה על מספר מאפיינים ועקרונות:

- הקמת משק פרטי של איכרים על אדמה שנרכשה על-ידם.
  - המושבה התבססה על עבודה חקלאית עברית, כדי להבטיח את קיומם הבסיסי של המתישבים, ללא תלות במשק הערבי.
- "הקבוצה הקטנה" - יישוב קבע שיתופי שהוקם בתקופת העלייה ה-2. "הקבוצה הקטנה" התבססה על מספר מאפיינים:
- חיים כמשפחה אחת גדולה בשיתופיות מלאה.
  - ניסיון לבנות חיים עצמאיים, חדשים, ללא פיקוח, תוך שותפות מלא ברווחים, בחינוך, בעבודה ועוד.

סעיף ב'

הפעולות בא"י להחייאת השפה העברית ולביסוסה בתקופה זו:

- אליעזר בן יהודה - מחייה השפה העברית. בן יהודה הקדיש את חייו למפעל החייאת השפה העברית, והקים את הבית העברי הראשון בעולם. כל השיחות בו התנהלו בעברית. בן יהודה ייסד את וועד הלשון (האקדמיה ללשון העברית), וחיבר מילון של השפה העברית. בנוסף, הוא חידש מילים רבות, כדי להפוך את העברית לשפה המדוברת. בשנת 1890 הוקם ביפו בית הספר היסודי הראשון ששפת ההוראה היתה עברית.
- "מלחמת השפות" / "ריב הלשונות" - מבין עשרות בתי ספר ביישוב החדש, רק שישה לימדו בעברית, שאר בתי הספר היו בפיקוח חברת "אליאנס" (בי"ח) הצרפתית וחברת "עזרה" הגרמנית. שתייהן ביקשו להפיץ תרבות צרפתית וגרמנית. כאשר נודע ביישוב היהודי ששפת

ההוראה בטכניקום (הטכניון לעתיד) תהיה גרמנית, עפ"י החלטת חברת "עזרה", החלה תסיסה בקרב המורים, התלמידים, הסופרים וחוגי הפועלים. ב-1912 פרץ מרד גלוי, שכונה "מלחמת השפות", מאחר וחברת "עזרה" סירבה לאפשר ללמד אפילו מקצוע אחד בעברית. אסיפות מחאה התקיימו ברחבי הארץ ולאחר מכן החרומו המורים והתלמידים את מוסדות "עזרה" והקימו בתי ספר מתחרים. ערב מלחמת העולם הראשונה, נכנעה הנהלת "עזרה" והוחלט שבטכניקום ולימדו בשלב ראשון, מתמטיקה ופיזיקה בעברית. כשפרצה מלחמת העולם, סיימה "עזרה" את פעולותיה בא"י והשפה העברית הייתה השפה השלטת בכל מוסדות החינוך של היישוב החדש.

- החייאת השפה העברית והפעולות שנעשו ביישוב הן ע"י אליעזר בן יהודה והן המאבק העיקש במסגרת "מלחמת השפות", היו חלק מהגשמת המטרות של התנועה הציונית והיא השיבה לשפת העבר (העברית) של העם היהודי שהיא חלק מהגשמת הזהות הלאומית שלו. חלק מרכזי מהפעולות של התנועה הציונית שהייתה תנועה לאומית במהותה, אשר ביקשה לחנך להשקפה לאומית. יתרה מזאת, שפה היא מרכיב חשוב ומרכזי, כחלק מהלאומיות.

שאלה מספר 4- התנועות הלאומיות באירופה במאה ה-19 והתנועה הציונית

סעיף א'

היהודים באירופה היו ערים למתרחש בחברה הסובבת אותם והושפעו מרעיונות חדשים שהועלו בה ומאירועים שונים: המהפכה הצרפתית, המאבקים הלאומיים של עמים אחרים לשחרור משלטון זר, מאבקן של איטליה וגרמניה לאיחוד- כל אלה השפיעו על יהודי אירופה. יהודים קלטו את הרעיונות הללו. חלקם שילבו אותם כחלק מהפטריטיזם המקומי- כחלק מהנאמנות למדינה שבה חיו. אך היו יהודים שיישמו תפיסות אלה ביחס לעם היהודי ולעתידו הלאומי, אלה הצטרפו לתנועה הלאומית היהודית.

סעיף ב'

התנועה הציונית היא תנועה לאומית, דומה לתנועות הלאומיות שצמחו באותה עת באירופה. בין התנועה הציונית לבין תנועות אלו ישנם מספר קווי דמיון.

קווי הדמיון בין התנועה הציונית לתנועות לאומיות באירופה

תהליכי חילון- התנועה הציונית כתנועה לאומית צמחה, כמו תנועות לאומיות אחרות באירופה על רקע של תהליכי חילון. כוחה של הדת ומוסדותיה יורד בחייהם של בני האדם והלאומיות תופסת את מקום הזהות.

קיומם של מנהיגים מתאימים- מנהיגים חדשים שלא שואבים את מקור כוחם מן הדת עולים והחברה סביבם מקבלת זאת ורואה בהם מי שמוסמך להוליך שינויים בחברה. כך הרצל המתבולל עבור היהודים וגריבלדי עבור האיטלקים.

יעד פוליטי מוגדר- לכל התנועות הלאומיות וגם לציונות היה יעד פוליטי מוגדר –הקמת מדינה ריבונית עצמאית, בה יוכלו בני הלאום לחיות על-פי ההגדרה העצמית ולפתח את ייחודם הלאומי.

טיפוח תודעה לאומית - התנועות הלאומיות ובתוכם התנועה הציונית ניסו לפתח בקרב ההמונים את התודעה הלאומית. כל מנהיגי התנועות הלאומיות ייחסו חשיבות ליצירה ולטיפוח התודעה הלאומית (שפה, מורשת, היסטוריה)

גורמים מסייעים לתנועות לאומיות - מנהיגי התנועות הלאומיות נעזרו בדרך כלל בכוחות מדיניים חזקים, כדי להשיג את היעד הפוליטי-מדינת הלאום. האמצעים היו- כריתת בריתות, פיתוח יחסי תלות, ניצול אינטרסים משותפים ו/או מאבק נגד אויב משותף. הרצל למשל חיפש שותפות אינטרסים כדי להשיג צירטר ממעצמות שלהן אינטרסים בארץ-ישראל.

קווי שוני בין התנועה הציונית לתנועות לאומיות באירופה

למרות קווי הדמיון הרבים יש גם קווי שוני או ייחוד לתנועה הציונית בהשוואה לתנועות לאומיות אחרות באירופה שצמחו באותו זמן. התנועה הציונית הייתה צריכה להתמודד עם משימות קשות אשר תנועות לאומיות אחרות באותה תקופה לא התנסו בהן.

העדר טריטוריה - בזמן שלתנועות לאומיות אחרות הייתה טריטוריה והם נאבקו על זכות ההגדרה העצמית ועל גבולות מדינת הלאום, משימת התנועה הציונית הייתה ליצור הסכמה לגבי מקום הריכוז הטריטוריאלי של העם היהודי והסכמה לגבי הדרכים שיש לנקוט כדי לממש משימה זו.

פיזור העם בגולה - פיזור היהודים בארצות רבות ועל שטח טריטוריאלי גדול הייתה אחד הקשיים שייחדו את התנועה הציונית. התנועה הציונית הייתה צריכה לפעול בקהילות יהודיות רבות שביניהן היו הבדלים רבים. תנועות לאומיות אחרות לא ניצבו בפני אותה בעיה, רוב הלאומים היו מרוכזים במקום אחד.

העדר שפה - בעוד שלבני התנועות הלאומיות האחרות הייתה שפה מדוברת, לבני התנועה הציונית לא הייתה שפה אחידה ומדוברת.

התנגדות בחברה היהודית לפתרון הציוני - בקרב חלקים רבים בעם היהודי הייתה התנגדות לרעיון הציוני ולפתרון שהציעה התנועה הציונית. היהודים החרדים התנגדו לציונות משום שהייתה חילונית והציעה פתרון חילוני ולא גאולה דתית משיחית. היהודים שהתבוללו התנגדו מכיוון שהאמינו שהאמנסיפציה וההשתלבות הם הפתרון. ראייה לכך- הסירוב של קהילת יהודי מינכן, בעלת האופי הבורגני, לאפשר את קיומו של הקונגרס הציוני הראשון בעירם (בשל התנגדותם הקונגרס התקיים בבזל שבשוויץ).

פרק שלישי - ממדינת מקדש לעם הספר

על הנבחן היה לענות על שתיים מהשאלות 5-7

שאלה מספר 5 - הצהרת כורש, הפעילות של עזרא

סעיף א'

עיקרי תוכנה של הצהרת כורש:

כורש אמר שאלוהי ישראל פקד עליו לבנות לו בית בירושלים (בית המקדש), כורש פנה לשתי קבוצות של אנשים:

כורש מאפשר למי מהיהודים שרוצה לעלות לא"י, לעלות ולבנות את בית המקדש.
כורש פונה לנשאים ומאפשר להם לסייע בכסף, זהב ובהמות לבניית המקדש.

הסיבות למתן הצהרת כורש היו:

1. נימוק מדיני פוליטי - כורש היה מעוניין להקים אימפריה עולמית ולכן היה מעוניין לרכוש את אהדת הנתונים בממלכתו, כדי להבטיח שקט, סדר ויציבות שימנעו מרד.
2. נימוק צבאי - באותה תקופה מצרים הייתה האויבת הגדולה של פרס, ארץ ישראל יכלה להוות מחסום צבאי בפני המצרים, במידה ויהיו לה יחסי ידידות עם פרס.
3. הכרת תודה - למרות היחס הטוב שקיבלו היהודים בבבל, הם לא שכחו שהבבלים אחראים על חורבן בית המקדש ולכן סייעו לכורש לכבוש את פרס. ישנה הנחה שהיא רצתה להודות להם.

סעיף ב'

עזרא בן שריה היה ממשפחת כוהנים מיוחסת. הוא נשא את התואר סופר, אשר ככל הנראה מדגיש את בקיאותו בתורה ואולי היה זה תואר המציין את תפקידו בפרס. על פי ספר עזרא, ניתן להבין שעזרא לא היה מרוצה ממצב קיום התורה בארץ ישראל ולכן הוא ביקש לתקן אותו. עזרא אם כן בא ליהודה על תקן מתקן, על מנת לתקן את המצב הדתי בארץ. העלייה מנתה כ- 1800 איש בלבד והיתה עלייה של ראשי העם אותם אלה שהיו בעלי זיקה למקדש(כלומר שתמכו בשמירת הדת לפי השקפתו של עזרא).

מטרות של עזרא:

1. להפיץ את תורת ה' ביישוב
2. להפוך את תורת ה' לחוקת היישוב
3. מניעת נשואי תערובת
4. מטרה כללית: חיזוק היישוב היהודי

הפעולות שעזרא ביצע:

1. איחוד גרסאות התורה וקריאת התורה בציבור. פעולה זו השיגה את מטרתה, החלה יותר הקפדה על קיום מצוות משום שלא היה בלבול בין שתי גרסאות התורה.
2. גירוש הנשים נוכריות, כאשר עזרא הכריז על אבל והקים ועדות שידונו בכל מקרה לגופו ולא יגרשו באופן גורף. בהתחלה הייתה התלהבות מהגעתו של עזרא ונפסקו נישואי התערובת

לתקופה מסוימת, אולם בהמשך אצולת יהודה הובילה התנגדות לפעולה זו ונישואי התערובת חודשו.

3. מינוי שופטים ודיינים בעלי זיקה למקדש, וכן חיזוק מעמדו של הכהן הגדול. גם פעולה זו הצליחה בעת ההתלהבות מהגעתו של עזרא ובהמשך עם ירידת ההתלהבות מעמד המקדש שום נחלש. ניתן לראות זאת בעובדה שנחמיה נאלץ להגיע בראש צבא, מה שמעיד שפעולות עזרא לא לגמרי הצליחו.

שאלה מספר 6 - נחמיה

סעיף א'

שתי קבוצות התנגדו לנחמיה: הראשונה **האוכלוסייה הנוכרית בארץ**: השומרונים, הערבים, העמונים והאשדודים. והקבוצה השנייה **המעמד היהודי הגבוה**. הקושי הגדול של נחמיה היה, העובדה ששתי הקבוצות קיימו ביניהן קשרי מסחר וידידות, שאף גרמו לנישואי תערובת ביניהן. העמים הנוכריים התנגדו לנחמיה משום שפעולותיו פגעו בהם במספר תחומים:

- בתחום האישי- גירוש הנשים הנוכריות
  - בתחום הכלכלי- בניית חומת ירושלים וסגירת שערי העיר בשבת וחגים פגעה במסחר.
  - בתחום הפוליטי- נחמיה בשל מינויו לפחה פגע בסמכויותיהם ובמעמדם.
- בין הנוכרים יש לציין את טוביה העמוני שניסה להתקבל ליהדות וישנה עדות מתקופה מאוחרת, שהוא אף הצליח בכך. וכן את השומרונים שביקשו להצטרף ליהדות אך נחמיה דחה אותם. גם אנשי המעמד הגבוה היהודים ראו עצמם נפגעים מפעולות נחמיה. ראשית הם תמכו בנישואי התערובת ובנוסף הם נפגעו מכל הצעדים החברתיים והכלכליים כמו שחרור העבדים ואיסור המסחר בשבת.

סעיף ב'

המפעל השלישי-כריתת האמנה, הברית בין העם לאלוהיו מבחינת סדר הפעולות היה זה מפעלו השלישי של נחמיה, אולם, מבחינת החשיבות היה זה המפעל החשוב ביותר של נחמיה משום שהוא הסדיר בהסכם בין העם לאלוהיו את כל הצעדים שנקט נחמיה. את העם ייצגו ראשי בתי אב, השרים, הכוהנים והלוויים, אשר חתמו במו ידם על האמנה וקיבלו על עצמם לקיים אותה. האמנה כללה מלבד התחייבות כוללת זו, סעיפים נוספים, בעלי חשיבות מעשית: התחייבות שלא להתחתן בעמי הארץ, לא לסחור בשבת, לשמור שמיטה, לתרום כל שנה שלישיית למקדש, לדאוג להבאת עצים לצורך העלאת קורבנות, להביא ביכורים ובכורות למקדש, לתרום את המעשר ללוויים. סעיפי האמנה קבעו כי העם, שנציגיו חתמו על ההסכם, משתייך לעם היהודי רק אם הוא מקיים את מצוות התורה. כמו כן חיזקה אמנה זו את מעמדו המרכזי של המקדש ומעמדם של המשרתים בו. האמנה גם חיזקה את שותפות העם באחזקת המקדש. מטרת האמנה הייתה ליצור חוקה שתהיה מבוססת על מצוות התורה כדי לחזק את המחויבות של כל היהודים למוות התורה.

שאלה מספר 7- מחלוקות בעם בתקופת החשמונאים

סעיף א'

מרד החשמונאים פרץ על רקע דתי ומטרתו היו דתיות: ביטול גזרות אנטייכווס וטיהור בית המקדש. גזרות הדת בוטלו, בית המקדש טוהר ועבודת הפולחן בבית המקדש חודשה. נשאלת השאלה מדוע היה צריך יהודה להמשיך להילחם מול המעצמה האזורית כאשר המטרות הדתיות של המרד כבר הושגו. על רקע זה **החסידיים** שחברו ליהודה במהלך המרד התנגדו להמשך הלחימה.

כאן בעצם מסתמן מעבר ממלחמת דת למלחמה לאומית, יש לזכור שלמרות ניצחונותיו, ארץ ישראל עדיין הייתה נתונה בשלטון יווני, היוונים עדיין חנו בחקרא (אותו מוצב יווני סמוך לבית המקדש), ברחבי ארץ ישראל עדיין סבלו יהודים מרדיפות מצד היוונים והכהן הגדול מנלאוס עדיין השתייך למתייוונים השנואים. ולכן, **הסיבות להמשך הלחימה היו:**

- א. יהודה המכבי התעודד מהניצחונות בשלב הראשון ורצה לנצל את ההתלהבות שעורר שחרור המקדש כדי לנסות להשיג גם עצמאות מדינית ושחרור מוחלט מהיוונים.
- ב. ישנם מספר מקורות אשר מציינים שיהודים מקהילות שונות מרוחקות מיהודה פנו ליהודה המכבי וביקשו ממנו שייסייע להם.
- ג. לאור העובדה שהכהן הגדול בירושלים מנלאוס השתייך למתייוונים הניצחון שהושג עדיין לא היה שלם ונוצר חשש שלאחר ירידת ההתלהבות הוא (הכהן) ינצל את מעמדו כדי להחזיר את אורח החיים היווני לירושלים.

סעיף ב'

שניים מנושאי המחלוקת בין הפרושים לצדוקים:

1. **שאלת ההשגחה העליונה והגזירה הקדומה**- הפרושים האמינו שגורלו של כל אדם נקבע מראש אך עדיין האדם יכול להחליט כאשר הוא מגיע להכרעות חשובות הוא יכול להחליט אם לנהוג בחסידות או ברשעות. על בסיס האמרה: "הכל ידוע מראש אך הרשות נתונה". לעומתם הצדוקים לא מאמינים בגזירה הקדומה, מבחינתם האדם קובע את גורלו ומחליט אם יחיה כטוב או רע.
2. **מעמד התורה שבכתב והתורה שבל פה**- הפרושים האמינו שהתורה בכתב והתורה שבעל פה ניתנו יחד כאשר משה היה על הר סיני 40 יום ו-40 לילה, ומכאן חשיבותה. לפי גישתם של הפרושים קיום התורה והמצוות הם הפעולה הדתית העיקרית, לצד הפולחן הדתי בית המקדש. לעומתם הצדוקים לא האמינו בחוקיותה של התורה שבעל פה. על פי השקפתם לתורה בכתב יש תוקף נצחי משום שניתנה משמיים ואילו התורה שבל פה היא מעשה ידי אדם. עבור הצדוקים עבודת האל צריכה להיעשות במקדש בלבד.